

Zbořit hradby mlčení

Závěrečná zpráva česko-německého projektu v roce 2009

Ulrike Ruth Nováková, Hamburg

Průběh projektu a výsledky

Německo-českým fondem budoucnosti finančně podporovaná řada setkání „Zbořit hradby mlčení“ se uskutečnila v roce 2009 během čtyř víkendů. Celkem se víkendových seminářů zúčastnilo na 100 různých osob, z toho 60 Čechů a 40 Němců. Více než třetina účastníků přijela na více než jeden víkend. Kolem 40 osob se programu účastnilo jako denní hosté. Počet zúčastněných odpovídal našemu očekávání. Všechny příspěvky byly simultánně německo-česky tlumočeny.

20.-22. února 2009 : **Český Těšín / Teschen**
26.-28. června 2009: **Terezín / Theresienstadt**
4.-6. září 2009 : **Krnov / Jägerndorf**
27.-29. listopadu 2009: **Hartmanice / Hartmanitz**

Každé z těchto čtyř míst je svým způsobem osudově spojeno s dřívějším soužitím Čechů, Němců a Židů a tak měl každý z víkendů své specifické tematické těžiště. Níže uvádím některé ze stěžejních zážitků:

V **Českém Těšíně/Cieszyn**, který leží na polsko-česko-slovenských hranicích, jsme se zabývali tématem „identity“: české-polské-německé-slezské-židovské. Zjistili jsme, že pojem národnosti není v stavu obsáhnout mnohovrstevnost totožnosti místních obyvatel a ve vztahu k této oblasti vedl spíše k rozdělení než sjednocení. K tomuto tématu referovali dva experti na tuto problematiku Dr. Józef Szymeczek z Ostravské univerzity a Miroslav Kantor, oba zástupci polské menšiny. Na polské straně města jsme navštívili zajímavou výstavu s velkými černobílými portréty obyvatel regionu a citáty k jejich identitě.

Čestnými hosty tohoto víkendu byli Štefan a Gerda Buechlerovi, českoslovenští Židé, kteří emigrovali do Izraele již roku 1949. Zcela jinak, než jak to znám z rozhovorů s pamětníky z Německa, byla atmosféra během jejich životního svědectví velmi přátelská až rodinná, ne protiklad, nýbrž souznění, které proniklo do srdcí. Bylo to snad i tím, že se Buechlerovi mohou dorozumět německy, česky, slovensky a hebrejsky na úrovni mateřštiny, takže nebyla mezi nimi a naší česko-německou skupinou žádná jazyková bariéra.

Setkání v **Terezíně** započalo scénickou obchůzkou Velkou pevností, kde bylo na více místech předčítáno ze záznamů pamětníků a z lyriky obyvatel ghetta. Při prohlídce koncentračního tábora (Malá pevnost) bylo pro mnohé účastníky novou zkušeností, že zdejší utrpení neskončilo v květnu 1945, ale až do jara 1948 zde bylo dočasně v katastrofálních podmínkách internováno na 3800 sudetských a říšských Němců, z nichž mnozí zahynuli. Tomuto období je věnována také malá výstava. Ve skupině jsme diskutovali o tom, že tyto skutečnosti průvodkyně česky mluvící skupiny nezmínila ani slovem a na dotazy reagovala vyhýbavě a odmítavě – zde jsme zjevně narazili na jednu z takových hradeb mlčení....

V sobotu odpoledne jsme mohli přivítat třiaosmdesátiletou Evu Keulemansovou-Smolkovou, která byla jako pražská Židovka také v terezínském ghettu. Jejími dalšími stanicemi utrpení byly tábory Osvětim, přidružený tábor KZ Neuengamme Dessauer Ufer a Bergen-Belsen. Eva patří k těm pamětnicím, které o této minulosti dodnes mlčely. Její ochota k rozhovoru s naší skupinou byla pro obě strany velkým přínosem. Neděle nesená mottem „ od místa smrti k místu života“ byla zaměřená na perspektivy do budoucnosti, nejen pro Terezín, ale také pro česko-německé vztahy.

Setkání v **Krnově** časově úzce souviselo se 70. výročím začátku II. světové války přepadením Polska Německem a konalo se na počátku 15. Německo-českého týdne v Krnově. Díky tomu jsme mohli poznat také bývalé německé obyvatele Krnova, kteří dnes žijí v Německu. Dva z jejich zástupců, pan Schmidt a pan Irblich, a současná starostka města Renata Ramazanová nám podali svědectví o v Česku jedinečném vývoji česko-německých vztahů v této oblasti.

Citát starostky jen zdůrazňuje naše společné přání zbořit hradby mlčení: „*Mám pocit, že po více jak 60ti letech po válce je nejvyšší čas, abychom věci nazývali pravými jmény. Nezávisle na tom, zda se jedná o tragické události během války nebo po ní.*“ Ve svědectví jsme slyšeli o bolestivých zážitcích během násilného vyhnání, aniž by bylo cítit předsudky vůči Čechům. Naopak, tito sudetští Němci z Krnova byli z prvních na poli usmíření. V synagoze v Krnově nám vyprávěl Helmut Irblich jako jeden z posledních očitých svědků, jak se jeho otcí v roce 1938 odvážným a smělym jednáním v městské radě podařilo zachránit židovskou synagogu před zničením nacisty. U mnoha zúčastněných vyvolalo setkání změnu smýšlení v jejich hodnocení sudetských Němců – to mi potvrdila jak česká, tak německá strana.

V **Hartmanicích** se naše setkání konalo v roce 2006 zrestaurované horské synagoze, která dnes slouží jako kulturní a společenské středisko. Zde jsme byli doslova obklopeni „místy, která zmizela“, neboli výstavou fotografií o po válce zaniklých, především německých osad na Šumavě. Brněnský Němec Hugo Fritsch a manželé Walterovi, sudetští Němci, vyprávěli ze svého života a umožnili nám pochopit význam slovního spojení „studený domov“.

Sobotní odpoledne bylo věnováno pochodu smrti více než 1000 židovských žen z Helmbrechtsu do Volar na jaře roku 1945, který prošel také Hartmanicemi. Jaroslava Krejsová a Zdeněk Krejsa představili téma a jejich knihu k tomuto tématu a promítli rozhovor s poslední českou pamětnicí, která přežila tento pochod. Ernst a Hanne Müller ze Selbitzu referovali o „Pochodu k životu“, který podnikli v srpnu 2009, kde ve skupině prošli po stopách celého pochodu ve vzpomínce na oběti a jako proklamaci naděje do budoucnosti.

„**Jádro**“ jednotlivých víkendů se jen ztěží dá popsat v několika větách: sobotní večer byl vždy vyhrazen intenzivní výměně názorů účastníků v německo-českých smíšených **malých skupinách**. Rozhovory byly moderovány a simultánně překládány. Pro tyto rozhovory byla charakteristická srdečná sounáležitost, hloubka a vysoká míra otevřenosti účastníků. O mnohých oslovených tématech nebývá ve všedních dnech ochota hovořit: pohled na sebe i na druhého a reflexe předsudků a zaběhlých klišé, zacházení s tabu ve vlastní rodinné historii, pocit studu, vykořenění nebo dosavadní nevědomosti /nezájmu o svého souseda. U mnohých došlo k novému pohledu na „Němce“ resp. „Čechy“.

Obzvláště vydařené na našich setkáních byly:

-Směs jednotlivých iniciativ (instituce nebo soukromé osoby), které již v minulosti přispěly ke zlepšení německo-českých (-židovských) vztahů, mj. židovští a sudetoněmečtí pamětníci, GoEast Berlin a obě organizace Ebenezeru z Německa a Česka, Diakonie Klobouk Terezín, Synagogy v Krnově a Hartmanicích, organizace KreBul, selbitzská soukromá iniciativa „Pochod k životu“, organizátoři 15. německo-českého kulturního týdne v Krnově, Dům Sv. Vintíře v Dobré Vodě a další.

-Velmi pestrý program: historické odborné přednášky a rozhovory s pamětníky, exkurze/ výstavy (Cieszyn, scénické čtení, Malá pevnost a Muzem ghetta Terezín, synagoga Krnov, prohlídka místa a výlet na židovský hřbitov do Osoblahy/Hotzenplotz, výstava v horské synagoze v Hartmanicích), hudební doprovod a filmový příspěvek, práce v malých skupinách.

-Vydařená organizace vnějšího rámce (logistika a management setkání).

Oproti původnímu plánu/očekávání byly:

-vícegenerační účastníci: namísto převážně mladých byly zastoupeny všechny generace (0-83 let), převažoval věk nad 40 let. Právě u poválečné generace hraje hledání vlastních kořenů větší roli než u mladých;

-práce v malých skupinách: týkalo se především sebereflexe a výměny zážitků než zpracování vlastní rodinné minulosti – v omezeném časovém rámci bylo možné zaznamenat jen nástin.

Zlepšení pro budoucí akce:

- **oznámení pro veřejnost.** Na jedné straně nám chyběly know-how a časové možnosti, abychom zástupce médií včas informovali, pozvali a zásobili patřičným materiálem. Chyběla také zpětná vazba, kde byly zprávy uveřejněny (např. ke dvěma místním televizním kanálům a k místním zástupcům tisku). Bohužel nemohl být včas vydán sborník o výsledcích projektu. Online však existuje vynikající souhrn mnoha textů, fotografií a několika krátkých videonahrávek na webové stránce www.go-east-mission.de (rubriky „[Zbořit hradby mlčení](#)“, a „[Fotogalerie](#)“) a dalších fundovaných článků k pozadí (rubrika „[Smíření mezi Čechy a Němci](#)“).

Výhled do budoucna

Díky pravidelnému čtvrtletním cyklu víkendů vznikla pestrá síť nových kontaktů na česko-německém poli, z nichž vznikají nové akce. Takovým ovocem bude např. vystoupení Prof. Felixe Kolmera 27.2.2010 v místnostech Ebenezeru v Hamburku na téma soužití Čechů a Němců před a po II. světové válce, který podá také osobní dramatické svědectví jako přeživší holocaustu.

I když koncept byl velmi vydařený a spolupráce organizátorů bezvadná, přesto další řada setkání není plánována, neboť všichni ze tří hlavních organizátorů jsou plně zapojeni v jiných programech, při kterých je německo-česká spolupráce v plném proudu (výměnný mládežnický pobyt, odborná konference). Forma setkání se může snadno přenést na jiná místa a osoby, proto navázání na tyto akce není vyloučeno.